

ФОНЕТСКИ И МОРФОЛОШКИ ДИЈАЛЕКТИЗМИ У РОМАНУ „ЂАВОЛСКА СНЕВАЧИНА” ЂУРЕ ЂУКАНОВА¹

САЖЕТАК

У раду се спроводи фонетска и морфолошка анализа романа *Ђаволска сневачина* Ђуре Ђуканова с циљем да се утврди који се дијалектизми у овом делу срећу, ко их употребљава, у којој мери и какви се ефекти њиховом употребом постижу. Забележени дијалектизми одлика су банатско-поморишког поддијалекта шумадијско-војвођанског дијалекта.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дијалекатска књижевност, дијалектологија, фонетика, морфологија, шумадијско-војвођански дијалекат, говор Мокрина.

1. Увод

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет овог рада јесте анализа фонетских и морфолошких карактеристика романа *Ђаволска сневачина*, чији је аутор Ђура Ђуканов. Истраживање се спроводи с циљем да се утврди који се дијалектизми у овом књижевном тексту јављају, ко их употребљава, у којој мери и какви се ефекти њиховом употребом постижу.

1.2. Методе и технике истраживања

Дело се анализира са лингвистичког и лингвостилистичког аспекта. Будући да писац у роману употребљава дијалектизме који су одлика банатско-поморишког поддијалекта шумадијско-војвођанског дијалекта, ослонац у анализи био је монографски опис тих говора (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994; 1997) и рад посвећен говору Мокрина (Бошњаковић, Драгин 2013).

Приликом анализе текста комплетно је ексцерпирана грађа. Међутим, ради уштеде простора по правилу се наводе само дијалекатске форме (по неколико илустративних примера). Како би се утврдила фреквенција појединих дијалектизама, рађена је и статистичка анализа.

¹ Рад представља скраћену и прерађену верзију мастерског рада одбрањеног 2013. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

1.3. О писцу и анализираном роману

Ђура Ђуканов рођен је 19. јануара 1956. године у Мокрину. Основну школу завршио је у Мокрину, а средњу машинску школу у Кикинди. Прозу је почео да објављује 1976. године. Добио је неколико награда за своје књижевно стваралаштво (награда новосадског листа *Глас омладине* за причу *Смрт Паниће њаора*, награда за прозу на Петнаестом фестивалу културе младих Србије). Прозу и поезију публиковали су му *Књижевна реч*, *Глас омладине*, *Поља*, *Младосић*, *Сивав*, *Око*, *Кикиндске новине*, *Свеске* и други. Бавио се и уређивачким радом. Био је члан Друштва књижевника Војводине. Заступљен је у неколико зборника поезије и прозе. Живео је у Мокрину, Вршцу и Новом Саду, а последње дане свог живота провео је у Мокрину. Преминуо је 2000. године.

Роман *Ђаволска сневачина* објављен је 1979. године у Кикинди. Има 83 стране и подељен је на 12 поглавља. У сваком поглављу испричан је по један догађај на веома комичан начин. На многим местима писац оставља читаоцу простора да разазна да ли се ради о пишневој имагинацији, сну или стварним догађајима. Радња романа одвија се у селу Мокрин. Писац комично описује живот на селу. Карактеризација ликова постиже се употребом дијалектизама, који су заступљени у целом делу. У роману се преваходно користе дијалектизми својствени кикиндској говорној зони банатско-поморишког поддијалекта.

1.4. О банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта

Павле Ивић је шумадијско-војвођански дијалекат поделио на осам поддијалеката: банатско-поморишки; бачки; сремски; говорни тип будимске околине; поддијалекат србијанске Посавине од Дрине до Колубаре и предела непосредно јужно одатле; говори са незамењеним гласом *јай* у северозападној Србији, углавном у сливу Колубаре; руднички поддијалекат у простору између подручја смедеревско-вршачког, косовско-ресавског и херцеговачко-крајишког дијалекта и линије доњи ток Колубаре – Суворор (Ивић 2009: 39).

На подручју банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта уочене су две говорне зоне – тамишка, на југу и југоистоку, и кикиндска, на северу и северозападу (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 463). Одлике кикиндске говорне зоне, које су запажене и у нашем корпусу, биле би: Д-Л јд. *мени*, *џеби*, *себи*, *џрид*, *џрико*; *џри-* ум. *џре-*; *вијаџи*, *џријаџи*, *сијаџи*; *видрица*; *башћа* (башта); *џеџра* (*џерија*); Д-Л јд. мушког и средњег рода заменичко-придевске промене *-ом*; *џилићи*; *керећији*; *дивији*; *-ни-* поред *-ну-* у III глаголској врсти; *сас* поред *са* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 464).

У опису говора Мокрина (Бошњаковић, Драгин 2013: 365–380) издвојен је низ особина посведочених и у нашој грађи: *оцек* (оцак); *куфер* (кофер); сажимање вокалских

група: *дизо*, *букно*; група *-ае-* у бројевима од 11 до 19 даје *-ај-*: *шеснајст̄и*; појава секундарнога *j*: *камијон*; губљење *x* у свим позицијама: *иџик*, *сарану*, *вр*; иницијална група *xp-* замењује се са *кр-*, а *xв-* са *ф-*: *Крисџус*, *фала*; именице мушког рода у И јд. уместо наставка *-ем* имају *-ом*: *џруџом*, *конџом*; енклитички облик личне заменице 3. л. у А мн. гласи *и*: *џамо* и *дочеку*; присвојна заменица 3. л. мн. гласи *њин*: *њин маџарац*; иза некада меких сугласника у творби присвојних придева уместо форманта *-ев* јавља се *-ов*: *Јолићови*, *оџов*; уместо финалног *-ају* код глагола VI врсте или *-е* код VII и VIII врсте јавља се *-у*: *џледу*, *џуру*; код глагола III врсте формант *-ну-* замењује се са *-ни-*: *зунићу*, *окрениџи*; глаголи типа *обрезиваџи* у презенту не добијају формант *-ује-*, односно прелазе у VI врсту: *џожурива*.

2. Анализа емпиријског материјала

2.1. Фонетика

2.1.1. Вокализам

2.1.1.1. Рефлекси вокала *jaī*

Основни рефлекс *jaīa* у банатским говорима је екавски (Ивић, Бошњаковић, Драгин. 1994: 227). У банатским говорима у неким категоријама и лексемама јавља се и рефлекс *и* на месту *jaīa* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 227). Према речима Павла Ивића, икавизми шумадијско-војвођанског типа могу бити двојачке природе: фонетски, настали асимилацијом према палаталним гласовима, и морфолошки, настали аналогизацијом најчешће према наставцима из промене именских речи с меким основама (Ивић 1994а: 162).

2.1.1.1.1. Фонетски икавизми

У корпусу је забележен изванредан број фонетских икавизама: *џрије* (58), *уџрије* (76), *заџријан* (61), *завијо* (10) 'завејао', *исмијава* (81), *насмјава* (35), *смиј* (67), *смију се* (78), итд.; *било ди* (61), *ди* (6 итд.), *ди џод* (17), *неџди* (33 итд.), *ниџди* (14 итд.); *видрицу* (34), *сикириџом* (43); *џњизда* (43), *џњиздо* (9). Дијалекатске форме се доследно реализују.

2.1.1.1.2. Морфолошки икавизми

Код глагола типа *живеџи* према презенту *живим*, *живиџи*, *живи* имамо /и/ и у инфинитивној основи у четрдесет два примера: *видили* (13), *видиџемо* (67), *слеџио* (12), *црвенило се* (50) итд.

Предлози *џред*, *исџред*, *џреко* јављају се у икавским облицима /џрид/, /исџрид/, /џрико/: *џрид* (6), *исџрид* (7), *џрико* (46) итд. Уочава се по један пример ових предлога у екавском облику: *џред* (12), *исџред* (8), *џреко* (46). Рачунајући индекс фреквенције,

долазимо до следећих података. Предлог *ћред* се у стандардном облику јавља у 12, 5% примера, док се његов дијалекатски облик бележи у 87,5% (7) примера. Код предлога *исћред* бележимо 7,69% стандардних облика и 92,31% (12) примера са икавском заменом *јайа*. Предлог *ћреко* у стандардном облику забележен је у 5,26% примера, а у 94,74% (18) примера долази до икавске замене *јайа*.

У саставу глагола ови префикси се јављају у икавском облику у шездесет примера: *исћрићадо* (71), *не ћриздрави* (26), *ћрибаџи* (46), *ћрибројаву* (62), *ћрицили* ‘прешли’ (62) итд. Стандардни облици нису посведочени.

2.1.1.2. Замена вокала

До замене вокала *а* вокалом *е* долази асимилацијом према суседном палаталном консонанту (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 252): *оџека* (42).

У примеру *ћпарасу* (73) ‘тераса’ долази до међуслоговне асимилације, *е* је под утицајем *а* из наредног слога дало *а*. До замене вокала *е* вокалом *о* долази услед одсуства прегласа: *мачовање* (52), *унућрашњо* (43).

Вокал *а* уместо *о* јавља се као последица међуслоговне вокалске асимилације (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 252): *ћайћеку* (55), *ћафанћазираш* (73). Употреба вокала у речима *армуникаш* и *куфер* раширена је у колоквијалном српском и хрватском језику (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 267): *армуникаш* (28 итд.), *куфер* (42 итд.). Форма *цунџкрећ* може се објаснити међуслоговном асимилацијом, али и ослањањем на дативску форму *сунџу* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 266): *цунџкрећ* (52 итд.).

Вокал *у* у облику *зајићро* настао је асимилацијом у према претходном *ј* (Бошњаковић, Драгин 2013: 378): *зајићро* (11 итд.).

Међуслоговна асимилација у банатским говорима очито је чешћа него у већини српских и хрватских дијалеката (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 268). Док су одређени типови вокалских замена чести, други су ретки или практично изостају (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 269).

2.1.1.3. Отклањање хијата

Јака тенденција уклањања следова *вокал + вокал* у банатским говорима остварује се на више начина: контракцијом двају вокала, десилабизацијом или елизијом једног од њих и уметањем прелазног *в* или *ј* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 270).

Код вокалске групе *ао* јавља се контракција само у финалној позицији. Контракција се реализује у великом броју случајева, најчешће код глагола (270 примера), у облику радног глаголског придева мушког рода једине и везника *као* (171 пример) и у по

једном примеру код именица и придева: *аро* (45) ‘харати’, *везо* (41), *џаздово* (48), *џањо* (62) итд.; *ко* (26, 37 итд.); *џосо* (66); *окруџо* (39).

Забележено је десет примера у којима не долази до контракције *као>ко*: *као* (82 итд.). До сажимања *као>ко* не долази у следећим случајевима:

(а) када *као* има функцију реченичног прилога: *Удара, као, љриц неком Коцкару Ајду.* (8); *Као, оџишо он једну ноћ на љукошинску бару...* (39);

(б) при навођењу туђих речи: *Сљадољед... Љадан као љед, сљадак као мед.* (26)²;

(в) када се појављује као везник са *џишо*: *... реџиџује у џолој води оне њене жалосне љесме као џишо су љролеће се буди...* (62).

Код двосложних глагола и других речи често нема те промене јер би се изгубила транспарентност речи: *дао* (16, 77 итд.), *сџао* (9, 60 итд.) итд.

По резултатима статистичке обраде примера можемо закључити да је ово једна од фреквентнијих промена која се истражује у овом раду. До сажимања вокалске групе *-ао* у *-о* долази у 92,83% примера, док 7,17% примера чува вокалску групу.

Напоменућемо да ова црта није чисто дијалекатска, већ особина разговорног књижевног језика.

Контракција финалне вокалске групе *-ео* реализује се такође у радном глаголском придеву мушког рода у једнини. Уочен је и један пример придева мушког рода у једнини у којем је извршена дата промена: *дебо* (29). Контракција се код глагола бележи у двадесет осам примера: *воло* (6), *џоно* (15), *ујо* (56) итд. Као што је већ наведено, код двосложних глагола и других речи често нема те промене, јер би се изгубила прозирност речи: *јео* (77), *смео* (16), *срео* (12), *џео* (10) итд. Резултати статистичке анализе показују да у 67,44% примера долази до сажимања вокалске групе *-ео* у *-о*, а 32, 56% примера чува вокалску групу.

У четрдесет три примера (82,69%) запажа се контракција финалне вокалске групе *-уо* у радном глаголском придеву мушког рода једнине: *букно* (49), *викно* (33), *џуџно* (60) итд. У девет примера (17,31%) контракција није спроведена: *јаукнуо* (38), *обуо* (9) итд.

Група *-ио* се не сажима. Гласовна дистанца између *и* и *о* толико је велика да искључује асимилацију, која утире пут контракцији (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 276): *добуо* (6), *мислио* (48) итд.

Код присвојних заменица уочава се доследно спровођење контракције вокалске групе *-ое-* (једанаест примера): *мом* (6), *моџа* (74), *џвоџ* (55) итд.

² Три примера *љадан, љед, сљадак* аутор користи када наводи речи посластичара, који је албанског порекла. Аутор наглашава и карикира говор посластичара.

Може се закључити да се контракција вокалских група најчешће јавља код глагола, и то у финалној позицији (код радног глаголског придева мушког рода у једнини), а затим и код везника *као*. Ређе долази до контракције код придева и заменица, док код осталих врста речи нису забележени примери датог сажимања. Најчешће се јавља контракција вокалске групе *-ао*, а затим и *-уо*, *-ео* док контракција групе *-ио* потпуно изостаје.

Десилабизација (*ae > aj*) доследно се спроводи код бројева од десет до двадесет: *дванајст̄и* (8), *йејйнајст̄и* (48), *шеснајст̄и* (19) итд.

2.1.1.4. Губљење вокала ван хијата

Ненаглашен почетни вокал често отпада у разним лексемама (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 296). Исту промену наводе и Бошњаковић и Драгин описујући говор Мокрина: *лек̄ирику* (71), *мајлиран* (61), *некцијама* (40), *Талијане* (77) итд.

Испадање неакцентованих вокала, најчешће из првог слога иза акцента, веома је распрострањено у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 296). Регистровано је 38 примера испадања вокала *и*, који се иначе најчешће испушта: *колко* (79 итд.); *неколко* (8 итд.) итд. Код истих речи промена није доследна *неколико* (7 итд.). Синкопа се јавља и у императиву множине (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 296): *дођ̄ије* (55), *й̄раж̄ије* (60) итд. У наведеним примерима писац не бележи једначење сугласника по звучности.

Забележено је и губљење вокала у финалном слогу кардиналних бројева (в. Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 300): *двадес̄т̄и* (9 итд.), *дес̄т̄и* (54), *й̄ридес̄т̄и* (31).

Посведочена је и редуција вокала на самом крају речи: *ајд̄* (61 итд.), *чет̄иур* (7 итд.) итд.

Запажа се да је најфреквентнија синкопа.

2.1.2. Консонантизам

2.1.2.1. Сонант *j*

У малом броју примера развија се секундарно *j* између вокала *о* и *е*: *бојемски* (24), *й̄ојему* (21) ‘поема’, *рејона* (71) ‘реон’.

У осам примера, али и са изузецима у истим речима, јавља се секундарно *j* између *и* и *о*: *камијона* (17), *карфијол* (40) итд.

У речи *камион* и речима изведеним од ње појава није доследна, јављају се и примери без секундарног *j*: *камион* (17), *камиончина* (17).

2.1.2.2. Консонант *x*

У иницијалној позицији консонант *x* доследно изостаје. Ова промена уочена је у осамдесет пет примера: *иџјенскоџ* (37), *иљада* (36), *оће* (27), *рчкови* (10), *џео* (36) итд.

Губљење консонанта *x* у медијалној позицији забележено је у десет примера: *замано* (59), *олади* (9), *саранио* (58), *увајџу* (41) итд.

Консонант *x* се у финалној позицији губи у сто деведесет пет примера, а највећи број потврда припада придевима и заменицама у облику генитива множине: *бели* (38), *Зрнићови* (58), *и* (77), *наџи* (76), *њи* (66, 72) итд.

Заменички облик *их* увек се јавља у облику *и*: *Почеле џодине да се коџрџку, не задрџа џ нико.* (6), *Кујово џ редовно.* (6), *Власџимир џ дочеко...* (7), *Ди си џ сакрио...* (7) итд.

Код ове промене праћен је проценат изостајања консонанта зависно од позиције. Од укупно 295 примера у којима је уочена промена, у иницијалној позицији забележено је 30,51% примера, у медијалној 3,39%, а у финалној 66,1%.

О замени *x* са *v* и *k*, као и о замени *xv* са *ф*, сведочи мали број примера: *сиџраве* (74), *сиџраву* ((2*x*) 18); *Исус Крисиџус* (16), *осмек* (57), *џлек музика* (18); *зафалим* (54), *зафалу* (28), *се фалиџ* (36), *фала* (23) итд.

Можемо закључити да се *x* у банатским говорима факултативно чува тамо где има подршку почетног предвокалског положаја, а обично и акцента на вокалу који следи (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 341). Истражени корпус сведочи о високој фреквенцији ове промене.

2.1.2.3. Консонантске групе

Када су у питању промене у консонантским групама независне од границе речи, најраспрострањеније су контактне асимилације по месту изговора.

Двојака је употреба облика *једанџуџи*: *једамџуџи* (8 итд.); *једанџуџи* (25 итд.).

До африкатизације *џс > џџ* долази у малом броју примера: *заџџиву* (44), *оџџово* (24) итд. *оџсовали* (39), *џсује* (67) итд.

У речи *мноџо* долази до дисимилације, промена се спроводи доследно, што потврђује тринаест примера: *млоџо* (8 итд.).

Код речи *сумњаџи* у свим случајевима (четири примера) долази до замене консонантске групе *мњ* у *мљ*: *џосумљо* (62), *сумљам* (39) итд.

Описане консонантске промене великим делом потврђују карактеристике банатских говора које наводе аутори монографије, а у великој мери слажу се и са описом говора Мокрина Жарка Бошњаковића и Гордане Драгин.

2.2. Морфологија

2.2.1. Именице

2.2.1.1. Именице мушког рода (осим оних на *-а*)

У инструменталу једнине јављају се наставци *-ом* и *-ем*. Навешћемо неке примере у којима се јавља наставак *-ом* уместо стандардног *-ем* (забележено је осамнаест примера): *бичом* (14 итд.), *сас бројом* (72), *сас Љубојом* (79), *чокањом* (37) итд.

Наставак *-ем* јавља се само једном у примеру *бријачем* (9).

Ова промена слаже се са описом говора Мокрина (Бошњаковић, Драгин 2013: 374).

Наставак *-ем* јавља се у 6,67% примера, док наставак *-ом* (уместо стандардног *-ем*) обухвата 93,33% примера.

Код једносложних и вишесложних именица запажа се образовање краћих и дужих облика множине. У тридесет шест примера (94,44%) проширење *-ев-* замењено је са *-ов-*: *вицова* (35), *жуљове* (13), *зецове* (77 итд.), *јежове* (65) итд. Стандардни облици јављају се у 5,56% случајева.

Два пута су забележени множински облици са проширењем *-ов-* које се у стандардном језику не јавља: *боџаљови* (15,58), *џговорви* (18,22) итд.

Акузатив множине именице *орак* гласи *орасе* (18).

У једном примеру јавља се облик локатива множине са наставком *-и*, што је позната одлика војвођанских говора: *ѿо зраци* (52).

Именица *леб* има суплетивну промену, с проширеним обликом у номинативу и акузативу једнине (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 39), међутим, недоследно: *лебац* (6 итд.), али: *леба* (11 итд.), *леб* (34).

2.2.1.2. Именице средњег рода

Именице средњег рода најчешће се јављају у стандардним облицима.

У формирању именица за означавање множине младунчади у употреби су наставци *-ићи*, *-ад* и *-ци*: *врайчићима* (65), *ѿачићи* (14), *ћуриће* (60) итд.; *ждребади* (29), *ѿулади* (29); *јаџањци* (29), *ѿрасица* (20) итд.

2.2.1.3. Именице женског (и мушког) рода на *-а*

У вокативу једнине два пута је забележен наставак *-а* уместо стандардног *-е*: *Бубица* (26).

Запажа се употреба облика локатива једнине без алтернације *к:ц* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 60): *ѿо длаки* (68), у *ѿаки* (58).

У генитиву множине може се уочити и наставак *-и*: *банки* (59), *даски* (26), *крофни* (82).

2.2.1.4. Именице женског рода старих *и*-основа

У инструменталу једнине обичан је наставак *-(j)ом* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 72): *машћом* (45), *ноћом* (35 итд.) итд.

У генитиву множине јавља се наставак *-и* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 72): *дужи* (78 итд.), *назимади* (70), *речи* (38, 56). Код две именице јавља се и наставак *-ију*: *косицију* (78 итд.), *иза уцију* (46).

2.2.2. Заменице

2.2.2.1. Лична заменица трећег лица множине

У генитиву и акузативу множине заменице 3. лица бележи се употреба облика *њи* и енклитике *и*, у оба случаја недостаје финално *х*: *њи* (7, 18, 77 итд.), *и* (6 итд.).

2.2.3. Придеви и придевске заменице

У генитиву и акузативу једнине мушког рода и генитиву средњег рода старих меких основа запажа се тенденција уопштавања наставака тврдых основа код придева и придевских заменица (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 105): *врућо̄* (10), *зорњо̄* (20, 30) итд. *којо̄* (58 итд.), *нащо̄* (30 итд.), *ващо̄* (23, 29 итд.).

Примећује се учестала употреба облика без покретног *-а* у генитиву и акузативу једнине мушког рода и генитиву једнине средњег рода (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 106): *мо̄* (33, 40, 51 итд.), *нащо̄* (36 итд.), *ово̄* (21 итд.), *ӣо̄* (22, 78 итд.); *врућо̄* (10), *Грасићићево̄* (9) итд.

Заменице *мој*, *ӣвој*, *свој* у генитиву и акузативу једнине мушког рода и генитиву једнине средњег рода увек се јављају у сажетим облицима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 126): *мо̄* (33 итд.), *мо̄а* (74 итд.); *ӣво̄* (55, 72 итд.); *сво̄* (82 итд.). Исти је случај и у дативу једнине мушког рода: *мом* (6 итд.); *свом* (13 итд.). Код средњег рода не запажају се промене у односу на стандард. У грађи нема потврде за заменицу *ӣвој* у дативу једнине.

Присвојна заменица трећег лица множине увек се јавља у облику *њин* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 128): *њин* (13 итд.), *њина* (49 итд.), *њино* (40, 76 итд.) итд.

Каквоћне заменице се у скоро свим случајевима јављају без *в*: *каки* (32 итд.); *шака* (37), *шаке* (74), *шако̄* (16, 75) итд.; *овака* (56), *оваки* (68). Заменица *шаква* јавља се у једном примеру са *в*: *шаква* (81).

2.2.4. Бројеви

Број *оба*, *обе* јавља се увек у облику *обадва*, *обадве*: *обадва* (51 итд.), *обадвема* (58), *обадве* (64) итд.

Мултипликативни бројеви јављају се са *-ред* и *-иуӣ* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 158): *одједаред* (7, 60 итд.); *једам̄иуӣ* (8 итд.), *један̄иуӣ* (25 итд.), *два̄иуӣ* (32 итд.), *ӣрӣиуӣ* (40 итд.).

2.2.5. Глаголи

2.2.5.1. Глаголска времена

2.2.5.1.1. Презент

Највише промена регистровано је у 3. лицу множине. Широка употреба наставка *-ду* углавном је одлика појединих периферних зона на српско-хрватском подручју. Тај је наставак обичан у Војводини, укључујући и буњевачке говоре у Бачкој (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 166).

Навешћемо примере који сведоче о присутности ове појаве у књижевном делу. Највећи број примера јавља се код глагола VI Белићеве врсте: *имаду* (18), *сведу* (33) итд.

Поред наставка *-ду* у 3. лицу множине јавља се и наставак *-у*. Код првих пет глаголских врста (према Белићу) облици са наставком *-у* слажу се са облицима у књижевном језику: *дођу* (7 итд.), *одведу* (7 итд.) итд.

У VIa врсти уместо *-ају* јавља се само *-у*: *барай̄у* (78 итд.), *вару* (74 итд.), *чӣиу* (56 итд.), *чӯву* (46 итд.) итд.

У VII и VIII врсти уместо наставка *-е* јавља се наставак *-у*: *болу* (82), *бӯцу* (79), *шӣру* (28), *бро̄ју* (44) итд. Забележена су само два примера са наставком *-е*: *воле* (43), *бе̄же* (21).

Статистички је обрађена и употреба наставака за 3. лице множине *-у* и *-е* у VII и VIII глаголској врсти (по Белићу). Укупно је забележено 190 примера, од којих је 98,95% са наставком *-у*, а 1,05% са наставком *-е*.

2.2.5.1.2. Имперфекат

У корпусу нема забележених облика имперфекта.

2.2.5.1.3. Аорист

У корпусу се запажа употреба аориста. Најфреквентнија је употреба 3. лица једнине и множине: *додели* (65), *задржа* (6), *зачуди се* (82), *узруја се* (21) итд.; *мора̄ше* (13), *наква̄сӣце* (12), *одле̄ӣӣце* (60) итд. У 1. лицу једнине јављају се само глаголи *ре̄ћи* и *о̄ӣӣћи*, и то без финалног *х*: *одо* (54 итд.), *реко* (51 итд.). Облици 2. лица једнине и 1. лица множине нису у употреби.

2.2.5.1.4. Плусквамперфекат

Ово сложено глаголско време се веома ретко употребљава, забележен је само један пример: *су били радили* (14).

2.2.5.1.5. Футур I

Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин, описујући говор Мокрина, наводе да је чешћа употреба футура са инфинитивом. У нашој грађи забележено је шест примера аналитичког футура: *ће да увуче* (63), *ће да убију* (47), *ћу да њишам* (58), *ће да наброји* (5) итд.

Укупно је забележено 194 примера глагола у футуру, од чега је 35,57% прост, 61,34% сложен (саграђен од помоћног глагола *хйеиш* и инфинитива) и 3,09% аналитички футур.

2.2.5.2. Глаголски начини

2.2.5.2.1. Императив

Најчешће се јавља 2. лице једнине, а у неколико примера запажа се и испадање финалног вокала: *беж* (56, 62), *држ* (46, 55), *загреб* (62).

2.2.5.2.2. Потенцијал

У употреби потенцијала *биш* маркантан је облик *би* у свим лицима: ... *нисам ње никад ни вола, а ако би ње случајно и заволо, од среће би се разболо* (6) итд.; *Ђаво нас не би задржо.* (6); *Морали смо крју око усџа и носа окомошайши, иначе би у несвесџи њојадали* (65), *Зајушро узмемо књиџе, кобајаџи кренемо у школу... џамо би седили док друџа деца не њођу из школе.* (6), *Мачкозечићи би мало ваџали мишове* (12) итд.

2.2.5.3. Остали глаголски облици

2.2.5.3.1. Глаголски прилог прошли

Гордана Драгин и Жарко Бошњаковић у опису говора Мокрина напомињу да је глаголски прилог прошли непознат том говору. Глаголски прилог прошли није употребљен ни у овом књижевном делу.

2.2.5.3.2. Глаголски прилог садашњи

Глаголски прилог садашњи забележен је само у два примера: *дркђући* (21), *џледајући* (40).

2.2.6. Прилози

Прилози се у највећој мери слажу са књижевним језиком, али се може уочити и употреба прилога који се не слажу са стандардом.

2.2.6.1 Прилози за време

Заменички прилог *онда* јавља се са -к на крају: *ондак* (35 итд.).

Код прилога *зајушро* преузет је завршетак номинатива једнине именице *јушро* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997: 268): *зајушро* (6 итд.).

Прилог *синоћ* јавља се у два облика: *синоћ* (15 итд.); *синоћке* (71 итд.).

2.2.6.2. Прилози за место

О заменичком прилогу за место *ди* било је речи у одељку о фонетским икавизмима.

Прилог *одуд* добијен је комбинацијом предлога *од* и прилога *овуда*: *одуд* (13 итд.).

Прилог *нусџрану*³ добијен је комбинацијом предлога *нуз* и именице *сџрана*: *нусџрану* (23 итд.).

2.2.7. Предлози

Предлог *уз* јавља се у облику *нуз*: *нуз* (18 итд.).

Предлог *са* јавља се у облицима *са* (у десет примера) и *сас* (у осамдесет девет примера). У кикиндској говорној зони фреквентнија је употреба *сас*, што и корпус потврђује: *са* (20 итд.); *сас* (11 итд.).

Уочава се употреба предлога *через* у значењу *због*. Ова банатска црта наводи се у монографији, а бележе је и Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин у описима говора Мокрина: *через* (34).

2.2.8. Речце

Код речца мали је број примера који није исти као у књижевном језику.

Речца *дакле* бележи се у једном примеру у облику *даклем*: *даклем* (73).

Речца за исказивање могућности или вероватноће неке претпоставке *ваљда* јавља се у облицима *вал* (у пет примера) и *ваљда* (у пет примера): *вал* (27 итд.); *ваљда* (39 итд.).

Региструје се и турска речца (*х*)*ајде*: *ајде* (32 итд.).

2.3. Синтакса

2.3.1. Именице

2.3.1.1. Именице женског (и мушког) рода на -а

Веома је честа употреба акузатива у функцији локатива: *Сас доронџи силазили њек кад нам се у љаву све заокрене...* (5), *У руку је сџално носио љаву цунцукреџа...* (8) итд.

2.3.2. Заменице

2.3.2.1. Личне заменице првог и другог лица једнине и лична заменица за сва лица

Одступање од стандарда код ових заменица везује се за употребу акузатива уместо локатива: *Ћуџим, а у мене кључа.* (74), *Унуџра, у мене, све је у реду.* (82), *Само да му се неџио на џебе не свиди, Ферика ома расџеџли џумџуџку.* (32).

³ Овај поприложени облик писац пише спојено.

3. Закључак

Фонетска и морфолошка анализа корпуса показала је да је у роману присутан велики број црта кикиндске говорне зоне шумадијско-војвођанског дијалекта, што потврђује претпоставку да је дело написано на дијалекту.

Велики број промена које су раније утврђене и описане уочен је у анализираном роману. Најфреквентније су следеће промене: контракције финалних вокалских група *-ao*, *-eo*, *-uo*, губљење консонанта *x* у свим позицијама, губљење ненаглашених вокала, промене везане за наставак 3. лица множине презента у VI, VII, и VIII глаголској врсти (по Александру Белићу).

На фонетском нивоу регистрован је велики број дијалектизама. Ти дијалектизми наводе се у монографији о банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994; 1997), а најмаркантније црте кикиндске говорне зоне истичу се и у опису говора Мокрина Жарка Бошњаковића и Гордане Драгин. За ову говорну зону карактеристична је употреба икавизама, о чему и ово дело сведочи, јер се, поред екавске замене *ја̄ӣа*, јавља и велики број икавизама у различитим категоријама. Доследна је десилабизација вокала *e* код бројева (*дванајс̄ӣ*). Региструје се и испадање неакцентованих вокала у различитим позицијама. Ова промена једна је од карактеристика банатских говора. Код консонаната најфреквентнија промена је губљење консонанта *x* у свим позицијама.

Међу морфолошким дијалектизмима најфреквентнији су они који се тичу глагола. Региструје се употреба наставка *-ду* у 3. л. мн. презента, што је карактеристична црта банатских говора. Код глагола VII и VIII врсте уместо наставка *-e* јавља се наставак *-у*, аналошки из првих пет глаголских врста. Ова појава честа је у Банату. У малом броју примера регистрован је аналитички футур. У описима говора Мокрина аутори наводе да је за овај говор карактеристична чешћа употреба футура са инфинитивом. Ову тврдњу потврђује и наше истраживање. Може се извести закључак о смањеној употреби неких глаголских облика, ту свакако спада имперфекат и глаголски прилог прошли, којих нема у делу, а у веома малом броју примера јављају се плусквамперфекат и глаголски прилог садашњи.

Писац доследно употребљава дијалектизме карактеристичне за кикиндску говорну зону. Кикиндски говорни тип, по речима Павла Ивића, близак је бачким говорима поред осталог и по томе што су префикси *ѝре-* и *ѝри-* изједначени у корист *ѝри-* (*ѝри-вари*) и и по томе што се врши асимилација кратких вокала *e* и *o* према вокалу у следећем слогу. Са говорима северне и западне Бачке повезују кикиндски говор и друге особине као појава *у* у коренима глагола *вија̄ӣи*, *џрија̄ӣи*, *сија̄ӣи* и *смија̄ӣи се*, затим *-ни-* у инфинитивној основи глагола III врсте (*бринӣӣи се*) и облик суфикса *-и(ј)и* у придева као *дивӣи*, *џовеђӣи* (Ивић 2001: 105).

Дијалектизми се јављају у пишевим монолозима, али и у речима осталих ликова, јер су ликови углавном из истог места, из Мокрина. Речи *сљадак*, *љадан*, *љед* аутор користи само на једном месту како би дочарао лик посластичара албанског порекла. Све побројане особине типичне су за овај говор, те се може закључити да писац добро познаје говор своје околине. Употребом дијалекта писац приближава књижевно дело читаоцима и упознаје читаоце са карактеристикама говора подручја о којем пише.

Далибор Брозовић (1986: 31–32) сматра да се дијалекатска књижевност развија у оним срединама у којима је стандардни језик настао пре модерне нације, а изостаје тамо где су се националне институције развијале паралелно са стандардом. Поставља се и питање коју функцију имају дијалектизми у књижевном делу. Они углавном служе за карактеризацију ликова или за индивидуализацију говора појединих личности, али и за стварање локалног колорита. Дакле, они имају илустративну и стилску функцију (Бошњаковић 2009: 56).

ИЗВОР

Буканов, Ђура (1979). *Ђаволска сневачина*. Кикинда: Новинско-пропагандна организација КОМУНА и СТАВ; Центар за културу.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко (2009). Одлике дијалектске књижевности на примеру романа *Кобојаџи* Ђоке Филиповића. *Дијалект – дијалектска књижевност* (ур. др Радмила Жугић). 55–67.
- Бошњаковић, Жарко и Гордана Драгин (2013). Напомена о говору Мокрина. У: *Говор Мокринчана – мокрински речник* (ур. Радојка Вртипрашки Кувизић). Нови Сад: Савез књижевника у отаџбини и расејању. 365–380.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин. (1994). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*. XL.
- Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти: њихова сџруктура и развој. Књига 1, Ошћина размајрања и шћокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин. (1997). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови. *Српски дијалектолошки зборник*. XLIII.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика, увод и шћокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

*

Брозовић, Далибор (1986). Između stilske i ilustrativne funkcije i orijentacije u hrvatskoj dijalektalnoj poeziji. *Radovi. Razdio filoloških znanosti*. 25 (15): 29–35.

Aleksandra Stojković

PHONETICALLY AND MORPHOLOGICALLY DIALECTISMS IN THE NOVEL
ĐAVOLSKA SNEVAČINA ĐURO ĐUKANOV

Summary

In this paper author work on phonetic and morphological analysis of the novel *Đavolska snevačina*, written by Đura Đukanov in order to determine which dialectisms author use in the novel, who uses them, how much and what the effects of their use are achieved. In this paper author follow the dialectisms which the writer of the novel uses. The observed features are dialectisms one of the subdialect of Vojvodina dialect.

К е у w o r d s : dialect literature, dialectology, phonetics, morphology, Šumadija-Vojvodina dialect, voice type of Mokrin.

Александра Стојковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: aleksandra.stojkovic11@gmail.com